

MARCIN KUBUS, GRZEGORZ NOWAK, MAŁGORZATA NOWAKOWSKA*

CHANGES IN THE PARK STEFAN ŻEROMSKI IN SZCZECIN OVER THE PAST 50 YEARS

ZMIANY PARKU IM. STEFANA ŻEROMSKIEGO W SZCZECINIE W OSTATNICH 50 LATACH

Abstract

This paper presents the changes that occurred in Stefan Żeromski park in Szczecin after World War II until present. The history of which is characterized by the contemporary state of woodlots and the other offerings of the park. Indicated on the causes of these changes, specified courses of action should be made to allow the development of the potential of the park so it may be fully exploited. It was noted that the protection of historic parks, as set out in the Florence Charter, does not interfere with the ability to adapt the program to the expectations of the modern user.

Keywords: public park, park program, historic urban greenery, Florence Charter, cemetery

Streszczenie

W artykule przedstawiono przemiany, do jakich doszło na terenie Parku im. Stefana Żeromskiego w Szczecinie po II wojnie światowej. Scharakteryzowano historię miejsca, współczesny stan zadrzewienia oraz ofertę programową parku. Wskazano na przyczyny zachodzących przemian. Określono kierunki działań, które pozwolą na to, by potencjał parku był w pełni wykorzystywany. Zwrócono uwagę na fakt, iż ochrona parku jako obiektu zabytkowego, zgodnie z zapisami Karty Florenckiej, nie kłóci się z możliwością dostosowania programu parku do oczekiwań współczesnego użytkownika.

Słowa kluczowe: park publiczny, program parku, zabytkowa zieleń miejska, Karta Florencka, cmentarz

---

* PhD. Eng. Marcin Kubus, PhD. Eng. Grzegorz Nowak, PhD. Eng. Małgorzata Nowakowska, Department of Meteorology and Landscape Architecture, West Pomeranian University of Technology, Szczecin.

1. Introduction

The Stefan Żeromski Park in Szczecin covers approx. 25ha. It is located in the city center functions as city park. It is a compact complex of tall greenery within the structure of the city, creating a green island isolated from streets and buildings. The park fulfills important functions: natural and cultural. Although it fits into the structure of the city and is an attractive object, it fails to perform a broader social function, therefore its program and offerings have not attracted the modern inhabitants of Szczecin and the potential of the park is not used. It should be noted that, in light of the provisions of the Charter of Florence¹, measures can be taken to stimulate areas protected as historical parks.

The results of the study conducted can be the basis for determining the direction of the changes that should be carried out in the Żeromski Park. This applies both to dealing with the resources of greenery and determining the direction of actions aimed at increasing the attractiveness, functionality and utility of the park.

2. State of research

The issue of restoration and protection of historic park and garden creations concerns virtually all of the centers of large cities in Poland and the need to broaden their recreational and educational offering is reported by many authors – including specialists in urban planning, spatial planning, landscape architecture and greenery. Adaptation of these areas to the needs of today's users is inevitable. There are many examples of historical parks located in city centers, among others in London, Paris, Berlin and Warsaw, which combined historical and modern functions (e.g. playgrounds were created, places for popular recreation, exhibitions, concerts and contemporary forms of leisure)².

The accurate historical reconstruction of a park, taking into account the state of the environment and the functional and spatial conditions of the modern city, is not unrealistic, and the actions of restoration should be derived from the original. An example is the restoration project of the Krasiński Garden in Warsaw which left many unfinished compositions creating natural and economic problems³. There are also many positive examples reported of historic manorial parks in Olsztyn serving public functions, they became, due to the dynamic development of the city in the 2nd half of the 19th century, surrounded by residential facilities⁴.

¹ The Florence Charter – Charter Historic Garden (adopted on 21 May 1981) sets out the rules of conduct for historical assumptions.

² A. Zachariasz, *Ogród publiczny w centrum miasta – przemiany funkcji i formy*, „Czasopismo Techniczne”, z. 4-A/2008, Kraków 2008, pp. 295-304.

³ B. Fortuna-Antoszkiewicz, A. Gawłowska, J. Łukaszewicz, E. Rosłon-Szeryńska, *Problemy rewaloryzacji i ochrony parków historycznych w centrum miasta na przykładzie Ogrodu Krasińskich w Warszawie*, „Czasopismo Techniczne”, z. 6-A/2012, Kraków 2012, pp. 145-166.

⁴ K. Młynarczyk, *Olsztyńskie zabytkowe parki podworskie jako element przestrzeni publicznej*, [in:] *Zieleń w przestrzeni publicznej miast: funkcja – kreacja – identyfikacja*, (ed.) E. Oleksiejuk, A. Janowska, Proceedings „Zieleń Miejska – Naturalne bogactwo miasta”, 21-23 October 2009, Salus, Toruń 2009, pp. 35-42.

In Szczecin, the vast majority of the existing parks are historic sites, created on former cemeteries. Only a few survived to see their restoration or reconstruction, for example, Różanka from 1926, but its presentation, as places that serves a public function, is very poor⁵.

One of the ways to restore, maintain and manage historic gardens and parks is to create popularity for visiting them through promotion, organizing local events there and educating visitors⁶. Often, the economic factor is the most important; it determines the behavior of such an object, as directly affected by the effectiveness of management based on constant monitoring of the current level of services. Well-managed green areas can, in a broader sense, become an important element in promoting regional identity and a factor activating town development.

3. Research methods

In the years 2013-2014, an overall dendrological inventory of the Żeromski Park was performed, as well as ways of its use were set out, in relation to the available resources and recreational infrastructure (personal observation). An analysis was performed of the behavior of the spatial arrangement of the park based on a site inspection with iconographic and cartographic materials obtained from the Regional Office for the Protection of Monuments in Szczecin.

4. Analysis of changes

History of the park

In 1810, in the vicinity of the Leopold and Wilhelm defensive forts, the Szczecin fortress, a city park was established with French characteristics, in the 2nd half of the century it was used as a cemetery. Gradual liquidation of the cemetery began in the years 1900-1903, due to the lack of graves and space for burials and the developing streets adjacent to the cemetery. It was rebuilt to become a landscape city park, first covering the liquidated cemetery, and after World War II, two other areas, small cemeteries (of the Lutheran and Reformed churches). In the park, in 1905, a café called “Plantowa” was built – the building still exists today, it is currently a hotel and a restaurant (Hotel Park) (Ill. 1) – there is an indenter with a fountain near it (Ill. 2). In 1910, the cemetery was closed for burials, but a well-known and the richest industrialist, Albert Eduard Toepfler, was buried there in 1924. His villa, surrounded by a garden, was located opposite the cemetery. Due to the value of the historical monuments of funerary art, conservation authorities of the city decided to keep them there. In 1914-1915, the area was described in urban plans as a “botanical garden”, and then in the 20s, as the “Grabowski Park” (“Grabower Anlagen”). In 1925-1927, part of the park was built along the

⁵ M. Kubus, *Zieleń Szczecina – stan, problemy i perspektywy rozwoju*, Proceedings „Nowoczesna chirurgia drzew oraz funkcjonowanie zieleni miejskiej w Szczecinie i wybranych terenach nadbałtyckich – zagrożenia, teraźniejszość i przyszłość”, Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew NOT, Urząd Miasta Szczecina, Szczecin 2008, pp. 13-17.

⁶ A. Zachariasz, *Zabytkowe ogrody – problemy rewitalizacji, utrzymania i zarządzania w świetle zaleceń Karty Florenckiej*, Zarządzanie Krajobrazem Kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008, pp. 150-161.

present Matejko St. As late as 1933, single graves and urns were located there on pedestals in the Empire style, including the ones of President Sack and Hildebrandt, the painter. After World War II, Polish city authorities renamed the Grabowski Park and it became the Stefan Żeromski Park, with a bust sculpture of the writer located there. After 1960, the graves were liquidated and walking paths covered with asphalt⁷.

Currently, the original layout of the park and cemetery remain.

Tree stands

The tree stand being the basic structure of the park comes from the beginning of the last century. Studies published after World War II⁸ and research conducted in 2014 show noticeable changes concerning the composition of dendroflora.

The stand suffered a loss of many valuable and rare species cultivated in Poland, for example: the Kentucky coffee tree (*Gymnocladus dioica*), the European beech ‘Asplenifolia’ (*Fagus sylvatica* ‘Asplenifolia’), the white oak ladle-shaped (*Quercus alba* f. *elongata*), the Bur oak (*Q. macrocarpa*), the Georgian oak (*Q. iberica*), the Hungarian oak (*Q. frainetto*). The newly introduced plants are shrubs, such species as, among others: the Bodinier’s beautyberry (*Callicarpa bodinieri*), the Chinese lichen (*Decaisnea fargesii*), the Japanese witch hazel (*Hamamelis japonica*), which slightly increase the attractiveness of the greenery. Factors affecting the condition of forest cover include: changes in climate – reducing the average annual rainfall, development of buildings in the park, modest area maintenance.

According to the classification by Majdecki⁹ (1993), the tree stand of the Żeromski Park is in the fourth stage of development. A significant loss of form has especially been seen there in the last 50 years, which should lead to the restoration of the stand, successive changes in the generation of trees and creating a multi-generation structure of the park ensuring its durability.

It is an important recommendation to reconstruct the lost species of trees and shrubs. Introducing new species, in particular cultivars should be strictly controlled and conducted according to the framework determined by conservators and dendrologists. A successful introduction of the lost species the European beech (*Fagus sylvatica* ‘Asplenifolia’) and increasing the number of specimens of other trees, such as the maidenhair tree (*Ginkgo biloba*) the Katsura tree (*Cercidiphyllum japonicum*) and the white poplar (*Populus alba*). In the case of beech trees, success was achieved after several unsuccessful attempts, only when a sapling was planted at a distance of several meters from the original location. Past failures were probably associated with soil infected by fungi at the previous site – once the largest

⁷ B. Frankiewicz, *Szczecińskie cmentarze, Towarzystwo Przyjaciół Szczecina*, Szczecin 2003, pp. 101-104; B. Kozińska, B. Twardochleb, *Szczecin Grabowo, Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość*, Szczecin 2005, pp. 156-160; A. Stachak, U. Grinn, M. Haas-Nogal, M. Kubus, G. Nowak, M. Nowakowska, *Zieleń Szczecina. Ilustrowany przewodnik dendrologiczny*, Oficyna In Plus, Szczecin 2000, pp. 20-21, 224.

⁸ S. Kownas, A. Sienicka, *Obecny stan zadrzewienia miasta Szczecina*, Szczecińskie Towarzystwo Naukowe, t. XI, z. 1, Szczecin 1962, pp. 15-17, 21-97; A. Stachak, U. Grinn, M. Haas-Nogal, M. Kubus, G. Nowak, M. Nowakowska, *op. cit.*, pp. 200-202, 224, 230-241; A. Stachak, B. Maślak, *Drzewa i krzewy parków centrum Szczecina*, „Rocz. Dendrol.”, 38, 1989, pp. 73-103; A. Stachak, M. Nowakowska, *Park Żeromskiego, przewodnik*, Forum Środowiskowe „Zieleń Miejska”, Szczecin 1996, pp. 1-37.

⁹ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, pp. 15-16.

specimen of this variety in Poland. The cited examples show that reconstruction of the stand will not be an easy task.

Program offer

In the last 50 years, it has not changed, that despite the fact that the Żeromski Park a city park, only meets the needs of local residents serving as a passage area for pedestrians of the nearby streets. It is not used by a wider group, residents of Szczecin from other districts do not have the habit of coming here to relax, because it fails to attract potential modern users.

The primary function of Żeromski Park, in the aspect of the recipient, is that the area is predominantly an area of relaxation and recreation. Users of public parks can be classified into groups using a variety of criteria, such as: age, usage of land or expectations¹⁰. Users of the Żeromski Park were assigned to the groups listed below, the fundamental criterion for classification was the method of using the resources of the park.

Users of lawns. Passive recreation users in the fullest sense of the word. All they need is a lawn, trees, sun and some shade to feel satisfied. These are pupils, students, parents with small children and adults. They satisfy their desire to spend time in the greenery in the simplest form, sit, lay, read. They are rather local downtown residents, where private garden with a lawn is scarce. Actually, they could benefit from any green site with a lawn.

Walkers. They wander through the park without a specific purpose. To pursue their needs, they need a comfortable and safe network of pedestrian routes. There are people with children in strollers, people with a lot of free time, slowly walking across the park, enjoying the park furniture there: benches, litter bins etc. People walking with their dogs, the purpose of the subgroup is to walk their dogs for which they want to find a good place for their dogs to take care of their physiological needs and to play. In the park, there is an informal dog play area, a clearing situated in the north-eastern part of the site, it does not have any intentional equipment. Another subgroup is walkers interested in the valuable trees of the park. Their main purpose is to know or study interesting and rare – even in the country – trees and shrubs that are marked and signed in the park. This group includes pupils, students, nature enthusiasts and scientists. They are the only people among all of the mentioned groups who are willing to come to the park from another part of the city.

Passers. Their goal is to quickly move through the park from externally located point A to point B, they choose the shortest route, they rather do not use the park furniture.

Recreational runners. Their goal is to exercise. They use comfortable and safe passageways and can sometimes use the park furniture. The park area is completely flat, it is not highly attractive to them. These usually are young adults. This is a small group, which is due to the age structure of the inhabitants of nearby buildings, which is dominated by middle-aged and older people.

Cyclists. Their aim is to travel certain routes in the park or cycle through the park area. It should be noted that communication routes in the park are poorly connected to the externally situated cycling routes, as in Szczecin there is still no system of city bike paths. Cycling is an activity of conflict with other users of the park, because no bike paths or trails are designated on its territory, as well as there are no “fast lanes”. Cyclists wander along the well-maintained pedestrian routes; they sometimes use the park furniture.

¹⁰ A. Zachariasz, *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2006, pp. 150-151.

Younger children with a guardian. They use the scarce resources of the playground equipment, sometimes having fun on the lawns. This is a group of younger children with guardians; it is not a significant group of the park users, due to the age structure of the buildings in the neighborhood. Near the park, there are TBS buildings gathering more people with small children, but they use the playgrounds located directly next to their residential complexes, according to the principle that any playground “close to home” is used most extensively¹¹.

The common feature of the described user groups is that they are stabilized with respect to quantity and that the existing park furniture and development is sufficient for them, although not attractive. Certainly, the maximum simultaneous attendance in the Żeromski Park is usually not exceeded and even far from the average saturation of the area. Today, the potential of the park is not used, and its importance as a city park invariably is marginal.

a)

b)

III. 1. View of the café building in the interwar period (www.sedina.pl) and in 2014 (photo by G. Nowak)

II. 1. a) Widok na budynek kawiarni w latach międzywojennych (fotografia skopiowana, dostępna na: www.sedina.pl), b) i w 2014 r. (fot. G. Nowak)

a)

b)

II. 2. View of the interden in 1912 (www.stetin.czejarek.pl) and in 2014 (photo by G. Nowak)

II. 2. a) Widok na wglębniak w 1912 (fotografia skopiowana, dostępna na: www.stetin.czejarek.pl), b) i w 2014 r. (fot. G. Nowak)

¹¹ *Ibidem*, p. 139.

5. Direction of change

Steps should be taken to raise the awareness of residents about the value and attractiveness of the Żeromski Park. Szczecin residents should be encouraged to use the objects by extending the offerings of the park, as tailored to the expectations of the potential users of the park today. The fact that the Żeromski Park is an object of historical value is an asset, not a limitation for solutions aimed at bringing it back to life. Zachariasz¹² claims that historical gardens should have new features added to be able to serve modern users. We should go beyond providing the basic standards (toilets, parking lots, etc.) by introducing attractions that will get the attention of new users. It is important to establish a framework of action to avoid direct conflict with the principles of conservation protection for the object, e.g. to determine the type of materials, the size of elements, colors, etc.

The popularity of Żeromski Park can be increased by:

- organization of events with high social, cultural and media impact;
- restoring the object's strengths within the regeneration of attractive pieces of land, for example: the ground floor near the park house. It was a place with attractive arrangement of the ground floor, attractive colorful plants, seasonal accents of exotic plants in pots and an oval fountain (Ill. 2);
- introducing new features, elements of development, and such attractions as the fountain lightening and sound effects, recreational lounge chairs on large surfaces of lawns, rock climbing equipment, dog playground, an interesting arrangement of meeting places for hobbyists, who could use this site at any convenient time;
- systematic reconstruction of the stand, the current care of the greenery and replacing the basic equipment with aesthetically pleasing and functional ones.

6. Summary

The tree stands of the Żeromski Park are in a stage of old age and require a planned redevelopment. It is important to maintain the structure of the species of trees and plan the deployment of young specimens in such a way as to keep the spatial composition of the park as similar to the historical and natural status as possible.

The Żeromski Park in Szczecin does not have an attractive functional program tailored to contemporary expectations. Within the structure of the city, it is, as a city park, an important green area, with great unused potential. Historical values are its great advantage that should be highlighted. Changes should be made towards expanding the group of users of the park. Passive protection of the park as a historical object is insufficient for the park to carry out its functions as an object of this rank in the structure of the city. The direction of the Żeromski Park program offerings redevelopment should take into account the introduction of new attractions tailored to the needs of modern users, which does not interfere with the basic tenets of its protection.

---

¹² A. Zachariasz, *Zabytkowe ogrody – problemy rewaloryzacji, utrzymania i zarządzania w świetle zaleceń Karty Florenckiej*, Zarządzanie Krajobrazem Kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego nr 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008, pp. 150-161.

References

- [1] Fortuna-Antoszkiewicz B., Gawłowska A., Łukaszewicz J., Rosłon-Szeryńska E., *Problemy rewaloryzacji i ochrony parków historycznych w centrum miasta na przykładzie Ogrodu Krasińskich w Warszawie*, „Czasopismo Techniczne”, 6-A/2012, Kraków 2012, pp. 145-166.
- [2] Frankiewicz B., *Szczecińskie cmentarze*, Towarzystwo Przyjaciół Szczecina, Szczecin 2003.
- [3] Kozińska B., Twardochleb B., *Szczecin Grabowo*, Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość, Szczecin 2005.
- [4] Kownas S., Sienicka A., *Obecny stan zadrzewienia miasta Szczecina*, „Szczecińskie Towarzystwo Naukowe”, t. XI, z. 1, Szczecin 1962.
- [5] Kubus M., *Zieleń Szczecina – stan, problemy i perspektywy rozwoju*, Proceedings „Nowoczesna chirurgia drzew oraz funkcjonowanie zieleni miejskiej w Szczecinie i wybranych terenach nadbałtyckich – zagrożenia, teraźniejszość i przyszłość”, Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew NOT, Urząd Miasta Szczecina, Szczecin 2008, pp. 13-17.
- [6] Majdecki L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- [7] Młynarczyk K., *Olsztyńskie zabytkowe parki podworskie jako element przestrzeni publicznej*, [w:] *Zieleń w przestrzeni publicznej miast: funkcja – kreacja – identyfikacja*, (ed.) E. Oleksiejuk, A. Jankowska, Proceedings „Zieleń Miejska – Naturalne bogactwo miasta”, 21-23 October 2009, Salus, Toruń 2009, pp. 35-42.
- [8] Stachak A., Grinn U., Haas-Nogal M., Kubus M., Nowak G., Nowakowska M., *Zieleń Szczecina. Ilustrowany przewodnik dendrologiczny*, Oficyna In Plus, Szczecin 2000.
- [9] Stachak A., Maślak B., *Drzewa i krzewy parków centrum Szczecina*, „Rocz. Dendrol.”, 38, Warszawa 1989, pp. 73-103.
- [10] Stachak A., Nowakowska M., *Park Żeromskiego. Przewodnik*, Forum Środowiskowe „Zieleń Miejska”, Szczecin 1996.
- [11] Zachariasz A., *Zieleń jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Monografia 336, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2006.
- [12] Zachariasz A., *Zabytkowe ogrody – problemy rewaloryzacji, utrzymania i zarządzania w świetle zaleceń Karty Florenckiej*, „Zarządzanie Krajobrazem Kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008.
- [13] Zachariasz A., *Ogród publiczny w centrum miasta – przemiany funkcji i formy*, „Czasopismo Techniczne”, z. 4-A/2008, Kraków 2008, pp. 295-304.
- [14] www.sedina.pl.
- [15] www.stetin.czejarek.pl.

1. Wstęp

Park im. Stefana Żeromskiego w Szczecinie zajmuje ok. 25 ha i położony jest w Śródmieściu. Jest obiektem o randze parku miejskiego. Stanowi zwarty kompleks zieleni wysokiej. W strukturze miejskiej jest zieloną wyspą, odizolowaną ulicami i zabudową. Park pełni istotne funkcje: przyrodniczą, kulturową, wpisuje się w strukturę miasta, jest obiektem atrakcyjnym, nie pełni jednak szerokiej funkcji społecznej, swoim programem i ofertą nie przyciąga współczesnego mieszkańca Szczecina. Potencjał parku nie jest wykorzystywany. Należy zauważyć, że w świetle zapisów Karty Florenckiej¹³ można prowadzić działania ożywające tereny objęte ochroną jako parki zabytkowe.

Wyniki prowadzonych badań mogą być podstawą do określenia kierunku zmian, jakie powinny być prowadzone w Parku Żeromskiego. Dotyczy to zarówno postępowania z zasobami zieleni, jak również określenia kierunku działań uatrakcyjnienia programu funkcjonalno-użytkowego parku.

2. Stan badań

Problematyka rewaloryzacji i ochrony historycznych założeń parkowych i ogrodowych dotyczy praktycznie wszystkich centrów dużych miast w Polsce, a konieczność poszerzenia ich oferty rekreacyjnej i edukacyjnej zgłasza wielu autorów, m.in. specjalistów z zakresu urbanistyki, gospodarki przestrzennej, architektury krajobrazu i terenów zieleni. Dostosowanie tych terenów do potrzeb współczesnych użytkowników jest nieuniknione. Podawanych jest wiele przykładów parków historycznych położonych w centrach miast, m.in. w Londynie, Paryżu, Berlinie czy Warszawie, w których łączono funkcje historyczne i nowe (np. powstały place zabaw, miejsca popularnej rekreacji, wystaw, koncertów czy też popularnych, współczesnych form spędzania czasu)¹⁴.

Ścisła historyczna rekonstrukcja parku, przy uwzględnieniu stanu środowiska i uwarunkowań funkcjonalno-przestrzennych współczesnego miasta, nie jest bardzo realna, a działania rewaloryzacyjne powinny uwzględniać odstępstwa od pierwowzoru, czego przykładem jest projekt rewaloryzacji Ogrodu Krasieńskich w Warszawie, który pozostawił wiele nierozwiązanych problemów kompozycyjnych, przyrodniczych, programowych i ekonomicznych¹⁵. Podawane są także pozytywne przykłady pełnienia funkcji publicznych przez zabytkowe parki podworskie w Olsztynie, które na skutek dynamicznego rozwoju przestrzennego miasta w 2 połowie XIX w. znalazły się w otoczeniu zabudowy mieszkaniowej¹⁶.

¹³ Karta Florencka – Karta Ogrodów Historycznych (uchwalona 21 maja 1981 r.) określa zasady postępowania w zakresie założeń historycznych.

¹⁴ A. Zachariasz, *Ogród publiczny w centrum miasta – przemiany funkcji i formy*, „Czasopismo Techniczne”, z. 4-A/2008, Kraków 2008, s. 295-304.

¹⁵ B. Fortuna-Antoszkiewicz, A. Gawłowska, J. Łukaszewicz, E. Rosłon-Szeryńska, *Problemy rewaloryzacji i ochrony parków historycznych w centrum miasta na przykładzie Ogrodu Krasieńskich w Warszawie*, „Czasopismo Techniczne”, 6-A/2012, Kraków 2012, s. 145-166.

¹⁶ K. Młynarczyk, *Olsztyńskie zabytkowe parki podworskie jako element przestrzeni publicznej*, [w:] *Zieleń w przestrzeni publicznej miast: funkcja – kreacja – identyfikacja*, (red.) E. Oleksiejuk, A. Janowska, Materiały Konferencji Naukowo-Technicznej „Zieleń Miejska – Naturalne bogactwo miasta”, 21-23 października 2009 r., Salus, Toruń 2009, s. 35-42.

W Szczecinie zdecydowana większość istniejących parków to tereny historyczne, założone na dawnych cmentarzach. Tylko nieliczne doczekały się rewaloryzacji lub rekonstrukcji, jak np. Różanka z 1926 r., jednak ich oferta programowa, jako miejsc, które pełnią funkcje publiczne, jest bardzo uboga¹⁷.

Jednym ze sposobów rewaloryzacji, utrzymania i zarządzania zabytkowymi ogrodami i parkami jest wprowadzenie mody na ich odwiedzanie przez ich promocję, organizację w nich wydarzeń lokalnych czy też edukację odwiedzających¹⁸. Często najważniejszy jest czynnik ekonomiczny, decydujący o zachowaniu obiektu, na który bezpośredni wpływ ma efektywność zarządzania, oparta na stałym monitoringu bieżącego poziomu usług. Dobrze zarządzane tereny zieleni w szerszym znaczeniu mogą stać się istotnym elementem promocji regionalnej tożsamości i elementem aktywizującym rozwój miejscowości.

3. Metody badawcze

W latach 2013-2014 przeprowadzono ogólną inwentaryzację dendrologiczną Parku im. S. Żeromskiego, jak również określono sposoby jego użytkowania w odniesieniu do dostępnych zasobów i infrastruktury rekreacyjnej (obserwacja własna). Wykonano analizę stanu zachowania układu przestrzennego parku w oparciu o wizję terenową oraz materiały kartograficzne i ikonograficzne pozyskane z Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie.

4. Analiza przemian

Historia parku

W 1810 r. w sąsiedztwie obronnych fortów Leopolda i Wilhelma twierdzy Szczecin założono park miejski o cechach założenia francuskiego, w drugiej połowie tego wieku w części użytkowany jako cmentarz. Ze względu na brak wolnych miejsc na pochówki oraz zabudowujące się przyległe do cmentarza ulice, w latach 1900-1903 rozpoczęła się stopniowa likwidacja cmentarza. Został on przebudowany na krajobrazowy park miejski, obejmując początkowo zlikwidowany cmentarz, a po II wojnie światowej tereny kolejnych dwóch niewielkich cmentarzy (kościółów luterńskiego i reformatorskiego). W parku w 1905 r. wybudowano kawiarnię „Plantowa” – budynek istniejący do dziś, pełniący obecnie funkcję hotelu i restauracji (Hotel Park, il. 1) – oraz w jego pobliżu wgłębnik z fontanną (il. 2). W 1910 r. cmentarz został zamknięty dla pochówków, jednak w 1924 r. został tu pochowany znany i najbogatszy wówczas przemysłowiec Albert Eduard Toepfler, którego willa, otoczona ogrodem, wznosiła się naprzeciwko cmentarza. Z uwagi na wartościowe zabytkowe pomniki sztuki sakralnej ówczesne władze konserwatorskie zdecydowały o ich zachowaniu. W latach 1914-1915

¹⁷ M. Kubus, *Zieleń Szczecina – stan, problemy i perspektywy rozwoju*, Materiały konferencji „Nowoczesna chirurgia drzew oraz funkcjonowanie zieleni miejskiej w Szczecinie i wybranych terenach nadbałtyckich – zagrożenia, teraźniejszość i przyszłość”, Polskie Towarzystwo Chirurgów Drzew NOT, Urząd Miasta Szczecina, Szczecin 2008, s. 13-17.

¹⁸ A. Zachariasz, *Zabytkowe ogrody – problemy rewaloryzacji, utrzymania i zarządzania w świetle zaleceń Karty Florenckiej*, „Zarządzanie Krajobrazem Kulturowym, Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego”, nr 10, Komisja Krajobrazu Kulturowego PTG, Sosnowiec 2008, s. 150-161.

omawiany teren na planach miejskich określano jako „ogród botaniczny”, a następnie w latach 20. XX w. Park Grabowski („Grabower Anlagen”).

W latach 1925-1927 część parku została zabudowana wzdłuż obecnej ul. Matejki. Jeszcze w 1933 r. stały pojedyncze nagrobki i urny na cokółkach w stylu empire, m.in. prezydenta Sacka i malarza Hildebrandta. Po II wojnie światowej polskie władze miejskie przemianowały Park Grabowski na Park im. Stefana Żeromskiego, ustawiając tu popiersie pisarza. Po 1960 r. zlikwidowano nagrobki oraz pokryto asfaltem ciągi piesze¹⁹.

Obecnie pierwotny układ parku i cmentarzy jest zatarty.

Drzewostan

Drzewostan, budujący podstawową strukturę parku, pochodzi z początku ubiegłego wieku. Z publikowanych po II wojnie światowej badań²⁰ oraz badań prowadzonych w 2014 r. wynika, że zauważalne zmiany dotyczą składu dendroflory.

W drzewostanie odnotowano straty wielu cennych i rzadko uprawianych w Polsce gatunków, jak np.: kłęk amerykański (*Gymnocladus dioica*), buk pospolity ‘Asplenifolia’ (*Fagus sylvatica* ‘Asplenifolia’), dąb biały forma łyżkowata (*Quercus alba* f. *elongata*), dąb wielkoo owocowy (*Q. macrocarpa*), dąb gruziński (*Q. ibérica*), dąb węgierski (*Q. frainetto*). Nowo wprowadzone rośliny to kilka krzewów, gatunków takich jak m.in.: pięknotka Bodiniera (*Calicarpa bodinieri*), palecznik chiński (*Decaisnea fargesii*), oczar japoński (*Hamamelis japonica*), których wprowadzenie marginalnie podnosi atrakcyjność zieleni. Czynniki mającymi wpływ na stan zadrzewienia są: zmiany w klimacie – obniżenie średniej rocznej sumy opadów, rozbudowa budynków na terenie parku, skromna pielęgnacja zieleni.

Według klasyfikacji Majdeckiego²¹ (1993) drzewostan Parku Żeromskiego znajduje się w stadium czwartym rozwoju – starości. Zwłaszcza w ostatnich 50 latach widoczny jest znaczny ubytek jego formy, co powinno prowadzić do rewaloryzacji układu drzewostanu, sukcesywnej zmiany generacji drzew oraz tworzenia wielopokoleniowej struktury parku zabezpieczającej trwałość parku.

Ważnym zaleceniem jest konieczność odtwarzania utraconych gatunków drzew i krzewów. Wprowadzanie nowych gatunków, a zwłaszcza odmian uprawnych, powinno być ściśle kontrolowane i prowadzone w określonych przez konserwatora i dendrologów ramach. Pomyślnym przykładem wprowadzenia utraconego gatunku jest posadzenie buka pospolitego odmiany wycinanej (*Fagus sylvatica* ‘Asplenifolia’) oraz powiększenie liczby okazów innych drzew, jak np. miłorzębu dwuklapowego (*Ginkgo biloba*), grujecznika japońskiego

¹⁹ B. Frankiewicz, *Szczecińskie cmentarze*, Towarzystwo Przyjaciół Szczecina, Szczecin 2003, s. 101-104; B. Koziańska, B. Twardochleb, *Szczecin Grabowo*, Stowarzyszenie Czas Przestrzeń Tożsamość, Szczecin 2005, s. 156-160; A. Stachak, U. Grinn, M. Haas-Nogal, M. Kubus, G. Nowak, M. Nowakowska, *Zieleń Szczecina. Ilustrowany przewodnik dendrologiczny*, Oficyna In Plus, Szczecin 2000, s. 20-21, 224.

²⁰ S. Kownas, A. Sienicka, *Obecny stan zadrzewienia miasta Szczecina*, „Szczecińskie Towarzystwo Naukowe”, t. XI, z. 1, Szczecin 1962, s. 15-17, 21-97; A. Stachak, U. Grinn, M. Haas-Nogal, M. Kubus, G. Nowak, M. Nowakowska, *op. cit.*, s. 200-202, 224, 230-241; A. Stachak, B. Maślak, *Drzewa i krzewy parków centrum Szczecina*, „Rocz. Dendrol.”, 38, 1989, s. 73-103; A. Stachak, M. Nowakowska, *Park Żeromskiego. Przewodnik*, Forum Środowiskowe „Zieleń Miejska”, Szczecin 1996, s. 1-37.

²¹ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 15-16.

(*Cercidiphyllum japonicum*) i topoli białej (*Populus alba*). W przypadku buka udało się to po kilku nieudanych próbach, dopiero gdy posadzono młode drzewo w odległości kilkunastu metrów od pierwotnej lokalizacji. Wcześniejsze niepowodzenia prawdopodobnie wiązały się z zainfekowaniem przez grzyby gleby w miejscu wzrostu starego drzewa – niegdyś największego okazu tej odmiany w Polsce. Przytaczany przykład dowodzi, że odtworzenia drzewostanu nie będą łatwym działaniem.

Oferta programowa

W okresie ostatnich 50 lat nie zmienił się fakt, iż Park Żeromskiego, mimo iż jest obiektem o randze parku miejskiego, zaspokaja potrzeby tylko pobliskich mieszkańców lub jest tylko terenem przechodnim dla poruszających się pieszo przez pobliskie ulice. Nie służy szerokiemu odbiorcy – szczecinianie z innych dzielnic nie mają zwyczaju przyjeżdżania tu, by wypocząć, gdyż oferta programowa nie przyciąga potencjalnych współczesnych użytkowników.

Podstawową funkcją Parku Żeromskiego w aspekcie odbiorcy jest to, że jest przede wszystkim terenem wypoczynku i rekreacji biernej. Osoby odwiedzające parki publiczne można zakwalifikować do grup, używając różnych kryteriów, jak np. wiek, sposób użytkowania terenu czy oczekiwania²². Użytkowników Parku Żeromskiego przypisano do niżej podanych grup, a za podstawowe kryterium przynależności przyjęto sposób korzystania z zasobów parku.

Użytkownicy trawników. Miłośnicy odpoczynku biernego w pełnym tego słowa znaczeniu. Wystarczy im trawnik, drzewa, słońce i trochę cienia, by czuli się usatysfakcjonowani. Są to uczniowie, studenci, rodzice z raczej małymi dziećmi, dorośli. Zaspokajają swoją chęć obcowania z zielenią w najprostszej formie, siedzą, leżą, czytają. Są to raczej okoliczni mieszkańcy Śródmieścia, gdzie własny ogródek z trawnikiem jest dobrem deficytowym. Właściwie mogliby korzystać z każdego terenu zieleni z trawnikiem.

Spacerowicze. Wędrują przez park bez konkretnego celu. Do realizowania swojej potrzeby jest im potrzebna sieć wygodnych i bezpiecznych ciągów pieszych. Są to osoby z dziećmi w wózku, osoby z dużą ilością czasu, niespiesznie przemierzające park, które korzystają z wyposażenia: ławek, koszy na śmieci. Spacerujący z psem to podgrupa, dla której celem jest spacer psa, któremu należy znaleźć dogodnie miejsce na załatwienie potrzeby fizjologicznej oraz miejsce bezpiecznej zabawy. W parku istnieje nieformalne miejsce psich zabaw – jest to polana położona w północno-wschodniej części terenu, nie posiadająca żadnego celowego wyposażenia. Kolejną podgrupą są spacerowicze zainteresowani wartościowym drzewostanem parku. Ich głównym celem jest poznanie czy badanie interesujących i rzadkich – nawet w skali kraju – drzew i krzewów, które na terenie parku są oznaczone i podpisane. Osobami budującymi omawianą grupę są uczniowie, studenci, pasjonaci, naukowcy. Jako jedyne osoby z wszystkich wymienianych grup są w stanie przyjechać na teren parku z innej części miasta.

Przechodnie. Ich celem jest szybkie przejście przez park z zewnątrz położonego punktu A do B, wybierają trasę najkrótszą, raczej nie korzystając z wyposażenia obiektu.

Biegacze rekreacyjni. Ich celem jest zrealizowanie określonego wysiłku fizycznego. Użytkują wygodne i bezpieczne ciągi komunikacyjne oraz mogą korzystać z wyposażenia.

²² A. Zachariasz, *Zielen jako współczesny czynnik miastotwórczy ze szczególnym uwzględnieniem roli parków publicznych*, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków 2006, s. 150-161.

Teren parku jako zupełnie płaski nie jest dla nich wysoce atrakcyjny. Są to młodzi dorośli. Jest to niewielka grupa, co wynika ze struktury wiekowej mieszkańców pobliskiej zabudowy, w której dominują osoby w średnim wieku i starsze.

Rowerzyści. Ich celem jest przebycie określonej trasy po parku lub przejechanie przez teren parku. Należy zaznaczyć, iż ciągi komunikacyjne w parku są słabo powiązane z zewnętrznie położonymi ciągami rowerowymi, gdyż w Szczecinie nie ma jeszcze systemu tras rowerowych oplatających miasto. Jazda na rowerze jest aktywnością kolizyjną z pozostałymi użytkownikami parku, gdyż na jego terenie nie ma wyznaczonych tras rowerowych czy też wskazanych tras „szybkiego ruchu”. Rowerzyści przemierzają przez dobrze utrzymane ciągi piesze i mogą korzystać z wyposażenia.

Dzieci młodsze z opiekunem. Wykorzystują skromne zasoby wyposażenia placów zabaw. Czasami zabawy odbywają się na trawnikach. Jest to grupa dzieci młodszych z opiekunem. Nie jest to znacząca grupa użytkowników parku ze względu na strukturę wiekową w sąsiedzkiej zabudowie. Wprawdzie przy parku znajduje się zabudowa TBS-ów, skupiająca większą ilość osób z małymi dziećmi, jednak korzystają one z placów zabaw bezpośrednio przy zabudowie, zgodnie z zasadą, że plac zabaw „blisko domu” jest najintensywniej wykorzystywany²³.

Wspólnymi cechami przedstawionych grup użytkowników jest to, że są one ustabilizowane ilościowo oraz to, że istniejące wyposażenie i zagospodarowanie obiektu jest dla nich wystarczające, chociaż nie atrakcyjne. Z pewnością w Parku Żeromskiego nie jest przekraczana frekwencja maksymalna jednoczesna, a nawet daleko do średniego wysycenia terenu. Współcześnie potencjał parku nie jest wykorzystywany, a jego znaczenie jako parku miejskiego niezmiennie ulega marginalizacji.

5. Kierunek zmian

Należy podjąć działania w kierunku podnoszenia świadomości mieszkańców miasta o wartości i atrakcyjności Parku Żeromskiego. Powinno się zachęcać szczecinian do użytkowania obiektu przez rozszerzenie oferty programowej parku, dostosowanej do oczekiwań współczesnych potencjalnych użytkowników. To, że Park Żeromskiego jest obiektem o walorach historycznych jest atutem, a nie ograniczeniem dla rozwiązań ożywiających obiekt. Zachariasz²⁴ podaje, że ogród historyczny powinien być uzupełniany o nowe funkcje, aby mógł służyć współczesnym użytkownikom. Należy wychodzić poza zapewnienie standardu podstawowego (toalety, parkingi itp.) przez wprowadzenie atrakcji, które przyciągną nowych użytkowników. Ważne jest, by określić ramy tego działania, by nie kłóciło się ono z założeniami ochrony konserwatorskiej dla obiektu, np. określenie rodzaju materiałów, wielkości elementów wprowadzanych, kolorystyki itp.

Rangę Parku Żeromskiego można podnieść przez:

- organizowanie na jego terenie imprez i wydarzeń o dużym oddziaływaniu społecznym, kulturalnym i medialnym;
- przywrócenie atutów obiektu w ramach rewaloryzacji atrakcyjnych fragmentów zagospodarowania, np. parter-wgłębnik koło domu parkowego. Było to miejsce przyciągające

²³ *Ibidem*, s. 139.

²⁴ A. Zachariasz, *Zabytkowe ogrody...*, *op. cit.*, s. 150-161.

- szczecinian atrakcyjną aranżacją parteru barwnymi roślinami, akcentami z sezonowych roślin egzotycznych w donicach i fontanną na zarysie owalu (il. 2);
- wprowadzenie nowych funkcji, elementów zagospodarowania czy atrakcji, np. fontanny z efektami światła i dźwięk, leżaków wypoczynkowych na dużych płaszczyznach trawników, skałki do wspinaczki, wyposażenia w elementy zabawowe placu aktywności dla psów, wyznaczenia i ciekawej aranżacji miejsca spotkań dla kolekcjonerów, hobbystów, którzy w dowolnym dla siebie czasie mogliby korzystać z tego miejsca;
  - systematyczną przebudowę drzewostanu, bieżącą pielęgnacją zieleni i zmianę podstawowego wyposażenia na estetyczne i funkcjonalne.

6. Podsumowanie

Drzewostan Parku Żeromskiego znajduje się w stadium starości i wymaga planowej przebudowy. Ważne jest utrzymanie struktury gatunkowej drzewostanu i zaplanowanie rozlokowania młodych okazów w taki sposób, by kompozycja przestrzenna parku była najbardziej zbliżona do stanu historycznego i charakteru obiektu.

Park Żeromskiego w Szczecinie nie posiada atrakcyjnego programu funkcjonalno-użytkowego na miarę współczesnych oczekiwań. W strukturze miasta jest ważnym terenem zieleni o randze parku miejskiego, z dużym potencjałem, który to nie jest wykorzystywany. Walory historyczne są jego dużym atutem, który warto podkreślać. Zmiany powinny zmierzać w kierunku poszerzania grona użytkowników parku. Bierna ochrona parku jako zabytkowego założenia jest niewystarczającym działaniem, aby tej rangi obiekt w strukturze miasta pełnił właściwie swoje funkcje. Kierunek przebudowy oferty programowej Parku im. Żeromskiego powinien uwzględniać wprowadzanie nowych atrakcji na miarę współczesnego użytkownika, co nie kłóci się z podstawowymi założeniami jego ochrony.